SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

1C dasturida korxonalar buxgalteriya hisobini yuritish imkoniyatlari va samaradorligi.

Ibroximova Hayitxon Mirzoxidjon qizi

Andijon davlat texnika instituti
Axborot tizimlari va texnologiyalari yo‘nalihi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya
Maqolada korxonalarda buxgalteriya hisobini «1C:Buxgalteriya» dasturida yuritishning samaradorligi o‘rganiladi. Tadqiqot maqsadi – avtomatlashtirilgan hisobning qo‘lda yuritiladigan hisobga nisbatan afzalliklari va cheklovlarini aniqlashdir. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, hujjatlarni o‘rganish va dasturda xo‘jalik operatsiyalarini modellashtirish usullaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, dastur birlamchi hujjatlar asosida buxgalteriya yozuvlarini avtomatik hosil qiladi, hisobotlarni tezlashtiradi va xatolar ehtimolini kamaytiradi. Shu bilan birga, samaradorlik hisob siyosatining to‘g‘riligi va foydalanuvchi malakasiga bog‘liqligi aniqlandi. Maqola buxgalterlar, talabalar va korxona rahbarlari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar
buxgalteriya hisobi, 1C:Buxgalteriya, avtomatlashtirish, schyotlar rejasi, birlamchi hujjatlar, moliyaviy hisobot, axborot texnologiyalari.

Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish bugungi kunda korxonalar faoliyatining ajralmas qismiga aylandi. Xo‘jalik operatsiyalari soni ortib, soliq va statistika hisobotlari murakkablashgani sari hisobni qo‘lda yuritish ko‘p vaqt oladi va xatolarga yo‘l qo‘yish ehtimolini oshiradi. Hisob ma’lumotlari esa rahbariyat uchun qaror qabul qilishning asosiy manbaidir, shuning uchun ularning aniqligi va o‘z vaqtida shakllanishi muhim.

O‘zbekistonda buxgalteriya hisobi tizimi izchil isloh qilinmoqda. Yangi «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi qonun qabul qilindi, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o‘tish jarayoni davom etmoqda, soliq hisobotlari esa elektron shaklda topshirilmoqda. Bunday sharoitda hisobni zamonaviy dasturiy vositalarda yuritish

nafaqat qulaylik, balki zaruratga aylanmoqda. Mamlakatdagi korxonalar orasida keng tarqalgan dasturlardan biri – «1C:Buxgalteriya» bo‘lib, u turli faoliyat sohalari va korxona hajmlari uchun moslashtirilgan. Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish masalalari mahalliy va xorijiy olimlarning asarlarida turli jihatdan o‘rganilgan. Ayrim tadqiqotlar avtomatlashtirishning hisob jarayonlariga ta’sirini, boshqalari axborot tizimlarini tanlash mezonlarini, uchinchilari esa raqamli texnologiyalarning audit va ichki nazoratga ta’sirini tahlil qiladi. Biroq amaliyotda dasturni joriy etgan korxonada hisob jarayonlari qanday o‘zgarishi, qaysi bosqichlarda eng katta samara olinishi va qanday muammolar uchrashi masalasi yetarlicha tizimli yoritilmagan.

Muammo

Ko‘plab korxonalarda 1C dasturi mavjud bo‘lsa-da, undan faqat hujjat chop etish va oddiy hisob uchun foydalaniladi. Dasturning boshqa imkoniyatlari, jumladan hisob siyosatini sozlash, tannarxni avtomatik hisoblash, davrni yopish va tahliliy hisobotlar yetarlicha ishlatilmaydi. Natijada avtomatlashtirishning haqiqiy samarasi to‘liq olinmaydi.

Tadqiqotning maqsadi – 1C dasturida korxona buxgalteriya hisobini yuritish tartibini o‘rganish va uning samaradorligini baholash.

Tadqiqot vazifalari:

avtomatlashtirilgan buxgalteriya hisobining nazariy asoslarini tahlil qilish,

1C dasturining tuzilishi va asosiy hisob modullarini o‘rganish,

asosiy xo‘jalik operatsiyalarini dasturda aks ettirish tartibini modellashtirish,

avtomatlashtirilgan va qo‘lda yuritiladigan hisobni qiyoslab, afzallik va cheklovlarni.

Tadqiqotning axborot bazasini quyidagilar tashkil etdi.

Buxgalteriya hisobi va hisobotini tartibga soluvchi qonunchilik hamda milliy standartlar,

avtomatlashtirilgan hisob bo‘yicha ilmiy maqolalar, darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar,

«1C:Buxgalteriya» dasturining foydalanuvchi hujjatlari va uning konfiguratsiyasi.

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

nazariy tahlil va sintez – avtomatlashtirilgan hisobning mohiyati va tamoyillarini aniqlash uchun;

hujjatlarni o‘rganish – korxonaning hisob siyosati va birlamchi hujjat aylanishini baholash uchun;

modellashtirish – xo‘jalik operatsiyalarini dasturda bosqichma-bosqich aks ettirish uchun;

qiyosiy tahlil – qo‘lda va avtomatlashtirilgan hisobni mezonlar bo‘yicha solishtirish uchun;

guruhlash va umumlashtirish – natijalarni tizimlashtirish va tavsiyalar ishlab chiqish uchun.

Modellashtirish tartibi

Modellashtirish uchun dasturda yangi ma’lumotlar bazasi yaratilib, quyidagi ketma-ketlik bajarildi.

Tashkilot rekvizitlari va hisob siyosati kiritildi,

ma’lumotnomalar (kontragentlar, nomenklatura, omborlar, xodimlar) to‘ldirildi,

boshlang‘ich qoldiqlar kiritildi,

bir oylik davr uchun tipik xo‘jalik operatsiyalari hujjatlar orqali rasmiylashtirildi: tovar xaridi va sotuvi, kassa va bank operatsiyalari, ish haqi hisobi, asosiy vositalar amortizatsiyasi,

oy yopildi va hisobotlar shakllantirildi.

Har bir operatsiya bo‘yicha dastur hosil qilgan buxgalteriya yozuvlari (provodkalar) qo‘lda tuzilgan yozuvlar bilan solishtirildi.

Avtomatlashtirilgan va qo‘lda yuritiladigan hisob quyidagi mezonlar bo‘yicha qiyoslandi: operatsiyani rasmiylashtirishga ketgan vaqt, xatolar ehtimoli, hisobotni shakllantirish tezligi, ma’lumotlarni qidirish qulayligi va ichki nazorat imkoniyatlari.

Dasturning tuzilishi

«1C:Buxgalteriya» dasturi platforma va unga o‘rnatilgan konfiguratsiyadan iborat. Platforma ma’lumotlar bazasi bilan ishlashni ta’minlaydi, konfiguratsiya esa buxgalteriya hisobi qoidalarini o‘z ichiga oladi. Dastur ma’lumotlarni beshta asosiy obyekt orqali yuritadi: ma’lumotnomalar (kontragentlar, nomenklatura, xodimlar), hujjatlar (xo‘jalik operatsiyalari), schyotlar rejasi, registrlar (qoldiq va aylanmalar) hamda hisobotlar. Foydalanuvchi faqat hujjatni to‘ldiradi, qolgan yozuvlarni tizim o‘zi hosil qiladi.

Modellashtirilgan tipik operatsiyalar va ular bo‘yicha avtomatik hosil bo‘lgan buxgalteriya yozuvlari quyidagi jadvalda keltirilgan.

Operatsiya	1C dagi hujjat	Debet Kredit
Yetkazib beruvchidan tovar olindi	Tovarlarning kirimi	2810 6010
Yetkazib beruvchiga to‘lov o‘tkazildi	Bank ko‘chirmasi (chiqim)	6010 5110
Tovar xaridorga sotildi	Tovarlarni sotish	4010 9020
Xaridordan to‘lov olindi	Bank ko‘chirmasi (kirim)	5110 4010
Kassaga naqd pul kiritildi	Kassa kirim orderi	5010 4010

Hisob jarayonlari bo‘yicha kuzatuvlar

Tovar-moddiy zaxiralar. Dastur omborlar bo‘yicha qoldiqlarni real vaqtda yuritadi. Tannarx hisob siyosatida tanlangan usul (masalan, o‘rtacha tannarx yoki FIFO) bo‘yicha hisoblanadi, sotilgan tovarlar tannarxi esa oy yopilishida avtomatik hisobdan chiqariladi.

Kassa va bank. Bank ko‘chirmalarini yuklash imkoniyati qo‘lda kiritishni kamaytiradi va solishtirish ishlarini yengillashtiradi. Kassa orderlari bo‘yicha kassa daftari avtomatik shakllanadi.

Ish haqi. Xodimlarning maoshi, ish vaqti va ushlanmalari asosida ish haqi qaydnomasi shakllanadi, tegishli soliq va majburiy to‘lovlar hisoblab beriladi.

Asosiy vositalar. Qabul qilish, ekspluatatsiyaga topshirish va hisobdan chiqarish alohida hujjatlar orqali rasmiylashtiriladi, amortizatsiya esa oylik yopishda avtomatik hisoblanadi.

Davrni yopish va hisobotlar. Oy yopilganda tannarx va moliyaviy natija aniqlanadi, so‘ngra aylanma-qoldiq vedomosti, schyot kartochkasi, bosh kitob va balans kabi hisobotlar bir necha bosqichda shakllanadi.

Qo‘lda va avtomatlashtirilgan hisobning qiyosi

Qiyosiy tahlil natijalari 2-bo‘limda belgilangan mezonlar bo‘yicha umumlashtirildi.

Mezon	Qo‘lda hisob	1C da hisob
Operatsiyani rasmiylashtirish	Har bir yozuv qo‘lda tuziladi	Provodkalar hujjatdan avtomatik hosil bo‘ladi
Xatolar ehtimoli	Yuqori: arifmetik va ko‘chirish xatolari	Pastroq: hisob-kitob dastur tomonidan bajariladi
Hisobot tayyorlash	Ko‘p vaqt talab qiladi	Bir necha daqiqada shakllanadi
Ma’lumotlarni qidirish	Qog‘oz hujjatlar bo‘ylab	Filtr va qidiruv orqali tezkor
Ichki nazorat	Cheklangan	Foydalanuvchi huquqlari va o‘zgarishlar tarixi
Dastlabki xarajat	Past	Litsenziya, o‘rnatish va o‘qitish xarajati bor

Muhokama

Olingan natijalar avtomatlashtirilgan hisobning asosiy ustunligi operatsiyalarni rasmiylashtirishdagi izchillik va hisob-kitoblarning aniqligida ekanini ko‘rsatadi. Provodkalar hujjatdan avtomatik hosil bo‘lgani uchun bir xil operatsiya har safar bir xil tarzda aks etadi. Bu qo‘lda hisobda tez-tez uchraydigan farqlar va ko‘chirish xatolarini kamaytiradi.

Asosiy afzaliklar

Vaqt tejalishi. Ayniqsa oy yopilishi va hisobot tayyorlash bosqichlarida qo‘lda bajariladigan ishlar hajmi keskin kamayadi.

Yagona axborot bazasi. Ombor, kassa, bank va kadrlar ma’lumotlari bir joyda jamlangani uchun bo‘limlar orasidagi nomuvofiqliklar kamayadi.

Nazorat imkoniyatlari. Foydalanuvchi huquqlarini cheklash va o‘zgarishlar tarixini yuritish ichki nazoratni kuchaytiradi.

Qonunchilikka moslashuv. Dastur yangilanishlari hisobot shakllari va hisoblash qoidalaridagi o‘zgarishlarni o‘z vaqtida aks ettirishga yordam beradi.

Cheklovlar va xavflar

Shu bilan birga, tadqiqot bir qator cheklovlarni ham aniqladi. Birinchidan, avtomatlashtirish xatoni yo‘q qilmaydi, balki uni boshqa bosqichga ko‘chiradi: noto‘g‘ri kiritilgan hujjat yoki noto‘g‘ri sozlangan hisob siyosati barcha keyingi hisob-kitoblarga ta’sir qiladi. Ikkinchidan, dasturni joriy etish litsenziya, sozlash va xodimlarni o‘qitish uchun xarajat talab qiladi, bu esa kichik korxonalar uchun sezilarli bo‘lishi mumkin. Uchinchidan, ma’lumotlar xavfsizligi va zaxira nusxalarini muntazam yuritish zarurati paydo bo‘ladi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, dastur buxgalterni almashtirmaydi. Hisob mantig‘ini tushunmagan foydalanuvchi dastur bergan natijani to‘g‘ri baholay olmaydi, shuning uchun avtomatlashtirish buxgalterning kasbiy bilimiga bo‘lgan talabni kamaytirmaydi, uni boshqa yo‘nalishga o‘tkazadi: endi muhimi yozuv tuzish emas, uni nazorat qilish va tahlil qilishdir.

Amaliy tavsiyalar

Tadqiqot asosida korxonalar uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. dasturni joriy etishdan oldin hisob siyosati va schyotlar rejasini puxta shakllantirish;
2. buxgalterlarning dasturdan foydalanish malakasini muntazam oshirib borish;
3. birlamchi hujjatlarni kiritishda yagona tartib va mas’uliyat taqsimotini belgilash;
4. ma’lumotlar bazasining zaxira nusxalarini muntazam yaratish;
5. dastur yangilanishlarini o‘z vaqtida o‘rnatish va o‘zgarishlarni sinab ko‘rish.

Tadqiqot bitta korxona misolida va bir oylik davr uchun modellashtirish asosida o‘tkazildi, shuning uchun natijalarni barcha korxonalarga to‘liq umumlashtirish mumkin emas. Kelgusida katta va kichik korxonalarni qiyoslash, shuningdek dasturni elektron hujjat aylanishi va soliq organlarining axborot tizimlari bilan integratsiya qilish samarasini o‘rganish maqsadga muvofiq.

Xulosa

Tadqiqot «1C:Buxgalteriya» dasturida hisob yuritish korxonalarda hisob jarayonlarini tezlashtirish, aniqlikni oshirish va hisobotlarni o‘z vaqtida tayyorlash imkonini berishini ko‘rsatdi. Birlamchi hujjatlar asosida buxgalteriya yozuvlarining avtomatik hosil bo‘lishi, yagona axborot bazasi va nazorat vositalari qo‘lda hisobga nisbatan asosiy ustunliklar sifatida aniqlandi.

Shu bilan birga, avtomatlashtirishning samaradorligi dasturning o‘ziga emas, balki to‘g‘ri shakllantirilgan hisob siyosati, malakali kadrlar va tartibli hujjat aylanishiga bog‘liqligi isbotlandi. Dasturni joriy etish xarajatlari va ma’lumotlar xavfsizligi masalalari ham hisobga olinishi kerak.

Kelgusi tadqiqotlar dasturni elektron hujjat aylanishi va soliq organlari tizimlari bilan integratsiya qilish, shuningdek turli hajmdagi korxonalarda samaradorlikni qiyoslashga qaratilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi Qonuni (yangi tahriri). 2016-yil 13-aprel, O‘RQ-404-son. *(Lex.uz rasmiy manbasi).*

2. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS / IFRS). — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy nashri, 2020.

3. O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standarti (1-sonli BHMS) «Moliyaviy hisobotni taqdim etish va hisob siyosati» (Adliya vazirligida 2024-yil 6-avgustda 3544-son bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan).

4. «1C: Buxgalteriya 8.3» dasturi bo‘yicha foydalanuvchi qo‘llanmasi. — Toshkent: 1C-Rarus, 2022. — 340 b.

5. Sotvoldiyev A. S., Hashimov A. A. Buxgalteriya hisobi va audit: Darslik. — Toshkent: «Moliya-Iqtisod», 2021. — 480 b.

6. Karimov A. A., Toshmatov Sh. A. Avtomatlashtirilgan buxgalteriya va axborot tizimlarida hisob yuritish // *O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*. — Toshkent, 2023. — № 4. — B. 45–52.